

ਕਲਾ ਦੇ ਝਰੋਖੇ ਤੋਂ

ਗੁਰਸਰਨ ਸਿੰਘ

24.12.95

ਇਹ ਜ਼ਬਾਨ ਪੰਜਾਬੀ ਨਹੀਂ

‘ਬਿਲਾਲੇਖ’ ਦੇ ਨਵੰਬਰ 1995 ਦੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਡਾ. ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਇਕ ਲੇਖ ਹੈ ‘ਸਮਕਾਲੀ ਦੌਰ ਦੀ ਸ਼ਾਇਰੀ’। ਲੇਖ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਡੂੰਘੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹਨ, ਜਿਹੜੀਆਂ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਸਮਕਾਲੀ ਦੌਰ ਦੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਬਾਰੇ ਸਮਝਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਹਨ ਪਰ ਜਿਸ ਜ਼ਬਾਨ ਵਿਚ ਇਹ ਲੇਖ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੇਖ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਪੰਜਾਬੀ ਨਹੀਂ। ਮਿਸਾਲ ਦੇ ਤੌਰ ‘ਤੇ ਇਕ ਪੈਰਾ ਹੇਠ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ... ‘ਸਮਕਾਲੀ ਨਵੀਂ ਸ਼ਾਇਰੀ ਦੀ ਦੂਸਰੀ ਪਹਿਚਾਣ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਯੋਗਵਾਦ ਅਧੀਨ ਲਿਖੇ ਗਏ ਨਿਰੋਲ ਵਿਕਾਰਗਤ, ਕ੍ਰੀਨਿਤ ਕਾਵਿ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ੇਧ ਕੇ ਸਵੈ ਦੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਦੁਮੇਵਾਰ ਪਰਸਰਪਰ ਹੋਂਦ ਦੇ ਵਲਦਾਰ ਤਰਕ ਸਿਰਜਣ ਹਿੱਤ ਬਣਾਈ ਹੈ। ਨਵੀਂ ਸ਼ਾਇਰੀ ਦਾ ਇਕ ਨਿਵੇਕਲਾਪਣ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੇ ਨੈਤਿਕ ਵਿਧਾਨਵਾਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਵਰਜਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਇਨਸਾਨੀ ਚਿੰਦਗੀ ਦੇ ਕਈ ਅਫੋਹ ਅਨੁਭਵ ਅਹਿਸਾਸਾਂ ਨੂੰ ਕਾਵਿਕ ਬੋਲ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਸ਼ਾਇਰੀ ਦੇ ਸੰਵੇਦਨਾਗਤ ਤੇ ਸੰਚਾਰਗਤ ਦਿੱਸਹੱਦੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਯੋਗਵਾਦੀਆਂ ਦੀ ਕੁਹਜ ਨੂੰ ਕੁਹਜ, ਗੰਦ ਨੂੰ ਗੰਦ ਵਾਂਗ ਸਿਰਜਣ ਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਦੇ ਉਲਟ ਨਵੀਂ ਸ਼ਾਇਰੀ ਨੇ ਮਨੁੱਖੀ ਹੋਂਦ ਦੀਆਂ ਜਿਸਮਾਨੀ ਤੇ ਰੂਹਾਨੀ ਅਗਾਹ, ਅਥਾਹ ਅਫੋਹ, ਹਨੇਰੀਆਂ ਕੁੰਦਰਾਂ ਦੇ ਮਾਨਵੀ ਸੁਹਜ ਤੇ ਪਾਸ਼ਵਿਕ ਕੁਹਜ ਦਾ ਕਲਾਤਮਕ ਰੂਪਾਂਤਰਣ ਕੀਤਾ ਹੈ...।’

ਆਲੋਚਨਾ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਜ਼ਰੂਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਏਨੀ ਵੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਸਾਧਾਰਨ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਸਮਝ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਸਾਰੇ ਉਹ ਲੋਕ ਜਿਹੜੇ ਇਸ ਗੱਲ ਲਈ ਵਿਕਰਮੰਦ ਹਨ ਕਿ ਸਾਹਿਤ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਰਹੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਇਸ ਰੁਝਾਨ ਦਾ ਨੋਟਿਸ ਲੈਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਇਕ ਸ਼ਾਹਕਾਰ ਨਾਟਕੀ ਕ੍ਰਿਤ ਬਹਿਕਦਾ ਰੋਹ

ਅਜਮੇਰ ਔਲਖ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਖੇਤਰ ਦਾ ਇਕ ਗੌਰਵਪੂਰਨ ਹਸਤਾਖਰ ਹੈ। ਉਹਦਾ ਨਾਟਕ ‘ਬਹਿਕਦਾ ਰੋਹ’ ਮੈਨੂੰ ਵਾਰ ਵਾਰ ਵੇਖਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਨਾਟਕ ਸਾਡੀਆਂ ਪਲਸ ਮੰਚ ਦੀਆਂ ਟੀਮਾਂ ਦਾ ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਖੇਡਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਨਾਟਕ ਹੈ। ਮੈਂ ਜਿੰਨੀ ਵਾਰ ਹੀ ਇਹਨੂੰ ਦੇਖਦਾ ਹਾਂ, ਇਸ ਨਾਟਕ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਅਤੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਹੋਰ ਵੀ ਡੂੰਘਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਕਿਸਾਨ ਟੱਬਰ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ। ਟੱਬਰ ਦੇ ਜੀਅ ਜਿਸ ਵਿਚ ਬਾਪ, ਮਾਂ, ਭੈਣ ਅਤੇ ਭਰਾ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੀਰੀ ਹੈ, ਫਸਲ ਆਉਣ ‘ਤੇ ਬੜੇ ਖੁਸ਼ ਹਨ। ਚਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਗੱਲਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਮਸ਼ਕਰੀਆਂ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਜ਼ਾਹਰ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।, ਔਲਖ ਦੀ ਨਾਟਕ ਕਲਾ ਦੀ ਇਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਚਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਧਾਰਨ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਕਮਾਲ ਦੀਆਂ ਨਾਟਕ ਫੋਹਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਘਰ ਵਿਚ

ਚਿਰਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਟਕਾ ਵੀ ਪੰਕਦਾ ਹੈ। ਮਾਂ ਨਾਂ ਚਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਇਹਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਘਰ ਵਿਚ ਫਸਲ ਦੀ ਆਮਦ ਹੈ। ਦਾਰੂ ਦਾ ਦੌਰ ਵੀ ਚਲਦਾ ਹੈ। ਜੱਟ ਤੇ ਸੀਰੀ ਦੇ ਦੁੱਖ ਸੁੱਖ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਂਝੇ ਹਨ, ਉਦਾਸੀ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਗੀਤ ‘ਗਲ ਲਗ ਕੇ ਸੀਰੀ ਦੇ ਜੱਟ ਰੋਵੇ ਵਿਚ ਬੜੇ ਕਮਾਲ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਪਰ ਔਲਖ ਦੇ ਇਸ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਵੀ ਇਸ ਸਾਂਝ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਇਕ ਵਧੀਆ ਯਾਦਗਾਰੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਸਾਰੇ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਗਤੀ ਵੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਟੱਬਰ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਬੋੜੀ ਦੇਰ ਹੀ ਗਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਬੈਂਕ ਵਾਲੇ ਵੀ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸ਼ਾਹ ਵੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਬਚਦਾ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਨਾਟਕ ਦਾ ਅੰਤ ਰੋਹ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੈ, ਜੋ ਇਸ ਨਾਇਨਸਾਫੀ ਵਾਲੇ ਨਿਜ਼ਾਮ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਔਲਖ ਦੇ ਕਿਸਾਨੀ ਦੇ ਮਸਲੇ ਬਾਰੇ ‘ਬਿਗਾਨੇ ਬੋਹੜ ਦੀ ਡਾਂ’ ਵਰਗੇ ਸ਼ਾਹਕਾਰ ਨਾਟਕ ਹਨ ਪਰ ‘ਬਹਿਕਦਾ ਰੋਹ’ ਨਾਟਕ ਦੀ ਬਣਤਰ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨਾਟਕ ਦਾ ਆਰੰਭ, ਮੱਧ ਅਤੇ ਸਿਖਰ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਇਹ ਨਾਟਕ ਕਲਾ ਦੀ ਉਤਮ ਮਿਸਾਲ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਜ਼ਬਾਨਾਂ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਮੌਲਿਕ ਜਾਂ ਹਿੰਦੀ ਅਨੁਵਾਦਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮੰਚਨ ਵੇਖਣ ਦਾ ਬਹੁਤ ਮੌਕਾ ਮਿਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਤਜਰਬੇ ਦੀ ਬਿਨਾ ‘ਤੇ ਮੈਂ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾਲ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਔਲਖ ਦਾ ਇਹ ਨਾਟਕ ਸਰਬੋਤਮ ਕਲਾਕ੍ਰਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸ਼ੁਮਾਰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਚੰਗੇ ਤੋਂ ਚੰਗੇ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਕੇਂਦਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕ ਸਭਾ ਦਾ ਜਨਰਲ ਅਜਲਾਸ

ਕਿਸੇ ਵੀ ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਜਨਰਲ ਇਜਲਾਸ ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਇਜਲਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਇਜਲਾਸ ਵਿਚ ਪਿਛਲੇ ਕੰਮ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟਿੰਗ, ਕੰਮ ਦੀ ਨੁਕਤਾਚਿੰਨੀ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਕੰਮ ਲਈ ਸੇਧ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ ਕੇਂਦਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕ ਸਭਾ ਦਾ ਇਹ ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਇਜਲਾਸ ਚੋਣਾਂ ਦੇ ਰੌਲੇ-ਗੌਲੇ ਵਿਚ ਰੁਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 26 ਨਵੰਬਰ ਨੂੰ ਵੀ ਇਹੋ ਹੋਇਆ। ਪਹਿਲੇ 11 ਵਜੇ ਤਕ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਚੋਣਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਦਾ ਵਕਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਹਾਜ਼ਰ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਅਤੇ ਦਿਲਚਸਪੀ ਚੋਣਾਂ ਵੱਲ ਬਹੁਤੀ ਸੀ। ਜਿਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਾਰੀ ਕਾਰਵਾਈ ਚੱਲਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ, ਨਹੀਂ ਚੱਲੀ। ਡਾ. ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਕੇਸਰ ਹੋਰਾਂ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਵੀ ਸਹੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਨਾ ਹੋ ਸਕਿਆ। ਸਨਮਾਨ ਵਿਚ ਰਾਸ਼ੀ ਪੱਖੋਂ ਵੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਤੇ ਡਾ. ਰਵੀ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਦੇਣ ਬਾਰੇ ਦੱਸਣ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਵੀ ਬਹੁਤ ਉੱਤਰਾਈਆਂ ਰਹਿ ਗਈਆਂ। ਸਵੈਆਲੋਚਨਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੋਣ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਿਚ ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤਰਾਈਆਂ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਮੇਰਾ ਸੁਝਾਅ ਹੈ ਕਿ ਅਜਲਾਸ ਚੋਣਾਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜੁੜਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਹਾਜ਼ਰੀ ਭਾਵੇਂ ਬੋਲ ਹੋਵੇ ਪਰ ਇਹਦੇ ਲਈ ਸੰਜੀਦਾ ਮਾਹੌਲ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।